

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕНЬ В СОЦІОЛОГІЧНІЙ СОЦІАЛЬНІЙ ПСИХОЛОГІЇ

В статті розглянуті предмет досліджень соціологічної соціальної психології та її методологічні засади на базі соціально-еволюційної теорії Н. Хартмана і Р. Рідла.

Ключові слова: соціологічна соціальна психологія; методологія досліджень; еволюційна теорія.

Постановка проблеми. Після краху СРСР вчені позбавились необхідності «клястись» у вірності ідеям марксизму-ленінізму у вступних до своїх дисертацій та монографій. Але необхідність у визначенні методологічних засад наукових робіт, а тим більше соціальних, нікуди не зникла і продовжує суттєво впливати як на визначення предмету наукових досліджень так і методологічно-філософські підходи в його розумінні. З цією проблемою викладачі соціології стикаються щорічно, коли пропонують теми магістерських, бакалаврських і дипломних робіт, які б відповідали нагальним потребам суспільства, з одного боку, а з іншого, – підтвердили б рівень фахової підготовки випускників. Зрозуміло, що суспільство є одним з найскладніших об'єктів дослідження, а значна множина теоретичних напрямків – а не єдиного правильного вчення – визначено саме цією складністю. На це вказували науковці XIX ст. Г. Зіммель, К. Маркс, В. Парето, Г. Спенсер, Ф. Тьонніс, а також батьки-засновники сучасної соціологічної науки Дюркгейм і Вебер. Про теж саме свідчить і історія розвитку соціологічного знання.

Протягом XX сторіччя соціологічна наука пройшла складний шлях, на який суттєво вплинули бурхливі події світового масштабу. На початку XX ст. соціологія розвивалась паралельно в Європі і Північній Америці, але прихід до влади нацистів в Німеччині привів до еміграції значної кількості соціологів і соціальних психологів у США. Плідна робота Е. Фромма, К. Левіна, Дж. Морено і багатьох інших знаних вчених значно збагатила науковий потенціал країни, що дозволило після Другої світової війни американській соціології вирватись вперед, перш за все завдяки трудам Т. Парсонса. Вчений запропонував систематизований понятійний апарат, яким можна користуватись як загальною основою для всієї науки про суспільство в її теоретичній і емпіричній частині.

Але вже у 60-ті роки система Т. Парсонса не в змозі пояснити події сучасності, тому що, на думку Р. Міллза її головна слабкість полягала в

тому, що вона не здатна пояснити ті *соціальні зміни*, що відбувались в суспільствах світу з кінця 60-х років. Студентські бунти у Франції, війна у В'єтнамі, складне постколоніальне існування нових країн Азії і Африки і виникнення нових проблем так званого Третього світу. Саме у цей час, з початку 60-х років виникають нові напрямки соціологічної думки: феноменологічна, фрейдистська, марксистська, маоїстська, феміністична, структуралістська і багато інших суспільно-критичних парадигм, за допомогою яких соціологи намагаються по-новому поглянути на суспільства різних країн. В цілому склалась герменевтична ситуація, коли жодний підхід не в змозі дати повну відповідь на питання аналізу суспільства. Тому і більшість названих методологічних підходів носила характер нищівної критики соціального знання. Але вже у 80-ті роки ці критичні стосовно соціології напрямки були узагальнені і відведені в інше русло, переважно у постмодерністську філософію.

Одночасно розвивались і протилежні процеси. Завдяки методам статистики емпірична соціологія набувала особливої ваги, тому що почала відповідати тому позитивістському науковому ідеалу, який в той час панував у науці в цілому. При такому підході «теорії повинні перетворитись в аксіоми, поняття – в оперативні засоби, а емпіричні данні або підтверджують, або фальсифікують теорії» [1, с. 471]. На щастя так не сталося в першу чергу тому, що соціологи на противагу соціальним дослідникам-практикам цікавляться соціальними угрупованнями, такими як соціальні інститути, спільноти, великі соціальні групи з точки зору *взаємодії людей* в них, які важко формалізувати, а тим більше аналізувати з боку статистичних даних. Річ в тому, що люди у свої взаємини з іншими щоденно вносять нові ідеї, риси, способи передачі інформації, технічні і лінгвістичні, мають певну позицію в них. Крім того кожна людина цю інформацію здатна розуміти по-своєму, іноді дуже далеко від первинного змісту повідомлення. Це автоматично

переносить дискурс у площину соціологічної соціальної психології, яка розглядає взаємини людей не тільки як представників того чи іншого суспільства, класу, верстви населення, певного угруповання, але і як неповторних творчих особистостей.

Значні світові зміни розпочалися наприкінці ХХ ст. в тому числі і в соціальних науках. Для нашої країни це було визначено першим розпадом Російської колоніальної імперії під назвою СРСР і виникненням нових молодих держав на світовій мапі. Перед соціологією повстало завдання осмислити ці події, дати їм оцінку, а головне – зрозуміти подальші шляхи розвитку. В пост-радянській соціології знов почалось обговорення і комбінування теорії та емпірики. Особливістю цього етапу для вітчизняної соціології було опанування того теоретичного знання, що вже було накопичено західною соціологією. Одночасно виникли і швидко розвивались декілька центрів емпіричних соціологічних досліджень для фіксації соціальних уявлень, ставлень (атитюдів) до подій, що відбувались в країні, визначення соціальних настроїв, уявлень і цінностей громадян молодшої держави. Це вимагало від дослідників уточнення своїх філософсько-світоглядних позицій. Однією з таких спроб стала ґрунтовна монографія Миколи Шульги «Дрейф на узбіччя», яку можна розглядати як вдалу спробу соціально-філософського осмислення перших 20 років існування України. Разом з тим методологічні засади аналізу подій новітньої історії використані автором, дещо знижують її наукове значення, особливо в тій частині, що стосується пояснення причин і наслідків соціального розвитку молодшої української держави [2].

Повертаючись до аналізу розвитку методології варто відмітити, що сформульовані на початковому етапі ідеї соціологічного і соціально-психологічного знання – біхевіоризм, психоаналіз, інтеракціонізм – протягом ХХ ст. були суттєво доповнені структуралізмом, а починаючи з кінця 60-х років феноменологічним підходом з його увагою до повсякденності та історико-емпіричної соціології. Така варіативність методологічних засад соціологічної науки не знімає проблеми їх визначення, а тому і досі є актуальною. Це пояснюється в першу чергу тим, що наука про суспільство все частіше стикається із складністю розуміння подальших шляхів свого розвитку, необхідності відповідати на виклики часу з урахуванням інтересів різноманітних людських груп, їх психологічного стану і світоглядних орієнтирів. Ще більше ускладнюється процес прийняття оптимальних соціальних рішень, коли виникають військові конфлікти, або світові епідемії, коли ідейне непорозуміння різних частин населення однієї країни може призвести до численних жертв і людських втрат. Це змушує нас більш уважно поставитись до соціальної психології як важливої частини соціологічного знання, яке присвячено взаємодії людей, а разом з цим і долі методологічних засад.

Виклад основного матеріалу. Соціологічне наукове знання із самого початку свого існування вміщувало в собі спеціальний напрям науки, який був пов'язаний із психологією. Це знання отримало декілька назв: соціологічна психологія, соціологія особистості, розуміюча соціологія, соціологічна психологія. І цими назвами в різних країнах наука не обмежується. Батьки-засновники сучасної соціології зразу ж звернули увагу на необхідність вивчення індивідів, як носіїв тих ментальних утворень, що притаманні спільноті в цілому. Е. Дюркгейм вважав, що «в будь-якому суспільстві існує деяка множина спільних ідей і відчуттів, які передаються від покоління до покоління і забезпечують єдність і послідовність колективного життя. Такими є народні легенди, релігійні традиції, політичні вірування, мова і т. п. Всі ці явища **психологічного порядку** (нідкр. *мною*), але вони не стосуються індивідуальної психології, оскільки виходять далеко за межі індивіда. Вони повинні стати об'єктом спеціальної науки, яка покликана їх описувати і виявляти умови їх існування. Цю науку можна було б назвати **соціальною психологією**» [3, с. 190].

Макс Вебер також відмічав необхідність спеціальної науки, яка б досліджувала ті суб'єктивні змісти, що вкладають люди у свої дії, які час від часу їх об'єднують. Соціолог намагався створити теорію типової поведінки, виокремити ідеальні типи дій, що можна спостерігати за допомогою «розуміючої соціології».

Пізніше значний внесок в розвиток соціологічної психології був зроблений американською науковою школою за участю таких європейських науковців, для яких прихід до влади націонал-соціалістів у Германії став не просто особистою трагедією, але і темою досліджень. Саме ці події спричинили появу інтересу соціології до впливу соціальних структур на суспільство. Так, австро-американській філософ і соціолог Альфред Шюц (1899-1959) запропонував сучасний погляд на проблему психології соціуму. Він стверджував, що *формування змісту соціальних структур виходить з індивідуальної свідомості людей*. Для соціального знання характерно те, що в якості «первинного і головного об'єкту його відображення виступає соціальна реальність – світ культурних об'єктів і соціальних інститутів, в якому всі ми народились, в межах якого ми повинні знайти для себе точку опору і з яким ми повинні налагодити взаємини» [4, с. 89].

У 70-ті роки ХХ ст. інший американській соціолог Джеймс Хаус ще точніше визначився з існуванням спеціального психологічного напрямку в соціології. У статті «Три обличчя соціальної психології» він визначив існування більш менш ізольованих доменів: 1) психологічна соціальна психологія, 2) символічний інтеракціонізм і 3) психологічна соціологія (або соціальні структури і індивідуальність) [5, с. 162]. Саме цей третій напрямок пов'язаний із соціологічною соціальною психологією.

Як особливий предмет спеціальних досліджень взаємного впливу *соціальних структур і особистості* розглядають в соціології більшість сучасних американських та європейських науковців: Мелвін Л. Кон, Р. Тернер, Р. Коллінз, З. Бауман, П. Штомпка та ін. Наприклад, П. Бергер і Т. Лукман вважають такий напрямок досліджень багатобіаційним. На їх думку соціологічною психологією можна назвати ту психологію, «фундаментальні основи якої витікають з соціологічного розуміння умов людського існування...», що «аналіз ролі знання в діалектиці індивіда і суспільства, особистої ідентичності і соціальної структури... дає найважливішу додаткову інформацію для всіх областей соціології» [4, с. 297]. Саме це стало причиною того, що соціально-психологічна проблематика широко присутня в роботах всіх сучасних соціологів.

Головною ознакою розвитку соціологічної психології нашої країни є увага науковців до таких предметів соціологічного дослідження, що потребують соціально-психологічного знання масових процесів і свідомості членів суспільства. Доленосні і буремні події, що відбувались в нашій країні протягом 2004 і 2014 року, ще раз засвідчили, що люди здатні змінювати соціальні структури і змінюватись самі під впливом своєї особистої діяльності. Але для оцінки перспектив соціального розвитку українського суспільства, на наш погляд, потрібні інші наукові та соціально-філософські основи ніж марксистсько-ленінська філософія, яка

все ще імпліцитно присутня і в соціологічних дослідженнях науковців, і у світоглядних поглядах старших верств населення країни. Причому виникає необхідність не стільки у філософському, скільки у трансдисциплінарному розумінні існування людських суспільств, осмислення їх різноманітності і особливостей розвитку. Тому варто звернутись до нових ідей в царині методологічних засад наукових досліджень.

Так, наприкінці ХХ ст. Руперт Рідл запропонував *Базову теорію гуманітарних наук*, яка демонструє зв'язок між дисциплінами, що вивчають людину на основі походження життя на планеті [6]. Теорія пропонує встановити зв'язки між сферами знання, що є основою для соціології, а також основні концепції, що обумовлюють обговорення питань про людину і суспільство.

Цікаво, що вперше до такої думки дійшов А. Сен-Сімон, він навіть почав вивчати природничі науки у зрілому віці. Але оформив думку і запропонував «*щабліну наук*» О. Конт для того, щоб означити місце соціології в науковому знанні. Він систематизував ідеї свого вчителя і друга і склав ієрархічний «енциклопедичний ряд» основних наук, розташувавши їх у порядку зменшення абстрактності, як це наведено на мал. 1. [7]. Щабліна будувалась на основі наступних принципів: а) перехід від простих явищ до більш складних і часткових; б) ускладнення основних форм руху матерії; в) історична послідовність розвитку наук.

				Соціологія
			Біологія	
		Хімія		
	Фізика			
Математика				

Мал. 1. Ієрархічна «щабліна наук» О. Конта

Бурхливий розвиток природничих і суспільних наук протягом ХІХ-ХХ століття привели до ускладнення системи наук. Наступна спроба встановити їх зв'язки була зроблена вже в середині ХХ ст. німецьким філософом **М. Гартманом** (Hartman Nicolai, 1882-1950). Пізніше нею користувалися і поступово вдосконалювали декілька американських і західноєвропейських вчених з метою більш точного розуміння базових засад науки. Основний зміст пропонованих ними схем полягає в орієнтації і структуруванні моделі міждисциплінарних зв'язків гуманітарних наук, виходячи із знань про походження життя на планеті.

В книжці М. Гартмана «Будова реального світу» (Der Aufbauderrealen Welt, 1940) стверджується принципи ієрархічності і послідовності, що лежать в основі утворення сучасного світу. Причому співвідношення між ступенями ієрархії включають, по-перше, ступені до органічного життя на рівні кванту, атому і молекули, що присутні у всіх предметах як неживої, так і живої природи, а по друге, – життя органічного, що розвивалось на планеті протягом останніх 400 тис. років,

отримало свій найвищий результат в людині та її спільнотах. Головною ознакою цього явища є здатність людей пізнавати навколишнє середовище і аналізувати явища, пов'язані за своїм походженням. Співвідношення між ступенями ієрархії, тобто між неорганічною і органічною природою, життям, психічним і духовним буттям, з точки зору Гартмана, визначається еволюційною послідовністю розвитку живої природи на тлі існуючих на Землі передумов, насамперед наявності унікального водного середовища і атмосфери. Послідовники Гартмана пов'язали його схему із наявними в сучасній науці дисциплінами і напрямками наукового знання, що поступово розвивалось, починаючи з доби Аристотеля.

Наприкінці ХХ ст. на основі теорії М. Гартмана австрійський еволюціоніст **Руперт Рідл** (1925-2005, R. Riedl) пропонує своє розуміння послідовності етапів формування життя на планеті. Важливим для соціальних наук є те, що вчений включив у свою схему *вищі соціальні аспекти*. На основі наукових відкриттів, від грецької філософії і до кінця ХХ ст., він показав також послідовність

розвитку наукових досліджень, що свідчили про історію походження життя на планеті, але без урахування хронології їх появи в науці. Крім того, автор свідомо виключив з таблиці деякі великі відкриття, а саме: ідею філогенетичних змін, яка спочатку була висунута Бенуа де Майє (Benoite Maillat, 1656-1738), а майже через 200 років Ч. Дарвін (1809-1882) сформулював цю ідею у вигляді «природного добору». Обговорення центральних питань походження життя і форм його існування пов'язане також з ім'ям Нобелівського лауреата Конрада Лоренца, який розробляв питання *біологічного підґрунтя* поведінки тварин. Всі ці ідеї

Р. Рідл не включив в таблицю, тому що своє завдання вчений бачив в тому, щоб відстежити тільки ті наукові події, які визначили наше розуміння *будови* живих організмів на планеті.

Особливе місце на вищих щаблях еволюції займає людина та створені нею організації від первісних груп і до сучасних держав. Тому науки, що вивчають людину та суспільства займають вищі щаблі в ієрархічній будові наукового знання. Пізніше автором була запропонована періодична таблиця наук про походження життя людських суспільств на планеті (див. мал. 2).

	Causation Причино – слідчий зв'язок	Ontogeny Онтогенез	Adaptation Адаптація	Phylogeny Філогенез
Molecule / Молекула				
Cell / Клетка				
Organ / орган				
Individual / індивід				
Group / група				
Society / Суспільство				

Мал. 2. Періодична таблиця наук про людину

Не зважаючи на її певну спрощеність, вона пропонує розглядати людину та створені нею різноманітні групи і суспільства як результат не тільки соціальних, але і складних біологічних, хімічних, фізичних процесів, що проходили в межах причино-слідчих зв'язків на основі онтогенезу, адаптації та філогенезу. Це дає важливе підґрунтя для вивчення поведінки людей в межах соціологічного знання. На наш погляд, сучасна концепція унікальності походження людини та її спільнот додає можливості для більш глибокого аналізу розвитку будь яких людських угруповань і взаємин людей в них. Деякі з них лежать на поверхні і давно спостерігаються в поведінці людей (наприклад, між особова дистанція в спілкуванні), деякі будуть досліджені і усвідомлені в майбутньому.

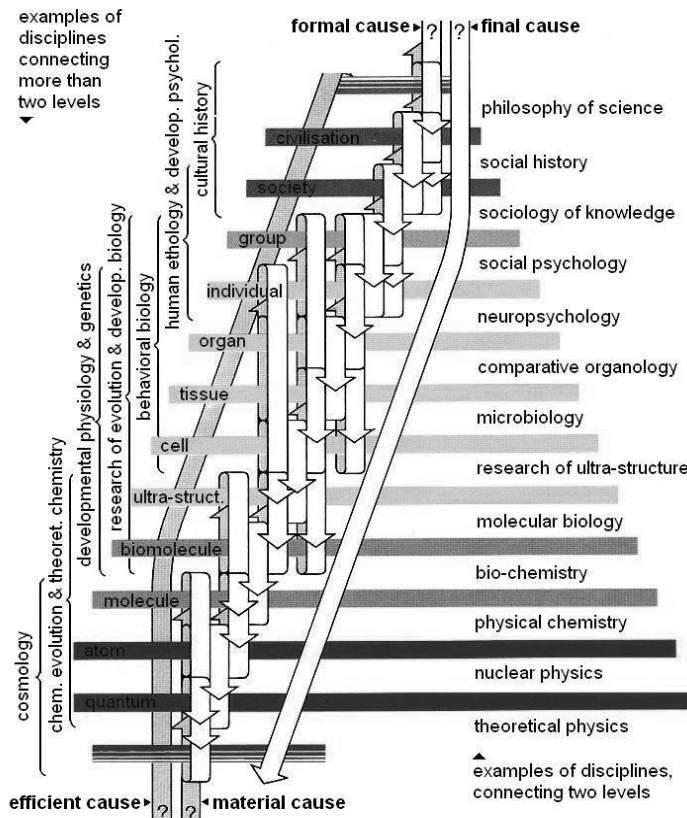
Таким чином, з кінця ХХ ст. активно розробляється ідеографічна по своїй суті теорія походження життя на Землі як унікального явища. Свідчення про це дають результати різних наук: від мікробіології до космічних досліджень зразків матерії на інших космічних об'єктах. Така трансдисциплінарність досліджень підкреслює важливість біо-психо-соціального підходу у розгляді поведінки людини. Ідеографічний метод пізнання підкреслює одиничність та унікальність тих процесів, що відбулись на планеті Земля, і які в решті решт призвели до зародження і розвитку всього живого, включаючи людей та їх суспільств. Унікальність та одиничність цих процесів скоріше свідчать, що ніяких закономірностей розвитку суспільства на кшталт прогресистських за своєю суттю теорій ХІХ століття насправді не існує. Якщо б це дійсно були закономірності, то в світі не існували б до тепер первісні спільноти австралійських аборигенів, або племен Амазонії, коли зіткнення із сучасними цивілізаціями призводить до їх поступової загибелі.

Р. Рідл пропонує своє бачення будови наукового знання, що демонструє місце соціологічного та

соціально-психологічного знання в сучасній науці (див. мал. 3). Не важко помітити, що між схемами Р. Рідла і О. Конта не мало спільного. Обидва розпочинають з природничих наук, де місце математики заміщено теоретичною фізикою, яка тільки у ХХ ст. відкрила і експериментально дослідила складну будову атомів. Пропонована схема дозволяє нам підійти більш осмислено і ґрунтовно до розуміння життя на планеті і тих соціальних змін, що постійно відбуваються. Саме це дає нам підстави відкинути штучні «закономірності» соціального розвитку, але більше покладатись на особливості соціального буття, що сформувалось за довгі століття існування людства.

В той же час деякі «закономірності епохи» все ж таки існують. Наприклад, всі колоніальні імперії доби Індустріалізації, крім Російської, остаточно розпалися після Другої Світової війни. Не уникне такої долі і наш північний сусід, якій все ще намагається будувати свою «велич» на основі ідей позаминулого століття, не звертаючи уваги на соціальний розвиток інших народів і країн. У важких умовах сучасного конфлікту українцям слід пам'ятати, що вони живуть на своїй землі, яка дозволила їм вижити і зберегти свою мову і культуру протягом як мінімум останнього тисячоліття. Це дозволяє сміливо дивитись у майбутнє.

Таким чином в сучасних соціологічних дослідженнях пропонується враховувати знання, що орієнтує нас в міждисциплінарному колі наук і стверджує основний тренд життя на планеті, так би мовити майн стрим: *все змінюється*. Думка дуже стара, але актуальна назавжди, про всяк випадок доки існує життя на планеті. Сьогодні зрозуміло, що в суспільствах все змінюється під впливом організованої діяльності людей. При цьому спостерігається ще і прискорення всіх процесів, яке буде спостерігатись до того часу, поки люди будуть здатні сприймати прискорення як природний стан.

Мал. 3. Схема Р. Рідла про послідовність розвитку життя на Землі та приклад ієрархічної побудови наук, що досліджують цей процес

Крім того на основі досліджень ХХ ст. сучасні науковці пропонують нову теорію і закони існування, які пояснюють закономірності життя на землі, в тому числі і соціального: це «закон нового», «закон дистанції», «закони розшарування» і «закон повернення», які фіксують присутність закономірностей існування нижчих верств у вищих структурах. Це явище визначено еволюційними процесами, які необхідно мати на увазі, коли ми розглядаємо складні соціальні процеси сучасності. Наприклад, з молекул складаються не тільки всі живі але і всі неживі речі. Починаючи з клітини – визначається існування всього живого: рослин, простих організмів, тварин і нарешті людей. У всіх без виключення ссавців присутні ідентичні за функціями не тільки органи життєдіяльності (серце, печінка, легені, кінцівки і т. п.), але і способи групової поведінки, яка має найбільш складний характер у людей. Достатньо пригадати про дослідження дистанції в спілкуванні Д. Белла, коли найбільша, так звана громадська дистанція біля 7 метрів, спостерігається і у людей і у тварин. Останні саме на цю відстань допускають «незнайомих» після чого – втікають.

Наш сучасник американський палеонтолог і анатом доктор Ніл Шубін у книзі «Наша внутрішня риба» [9] виклав свої спостереження про будову кінцівок. У людей і більшості тварин кожна кінцівка складається однаково за наступною схемою: одна кістка – дві кістки – багато кісточок. Саме з останніх побудовані не тільки кінцівки

тварин, але рука і долонь людини, що відіграли і продовжують відігравати визначальну роль у творенні сучасних людей та їх соціального світу. В той же час тільки люди здатні вивчати самих себе і свої угруповання в різні періоди існування.

Причина, за якою соціологам необхідно звернутися до законів, що були сформульовані для розуміння планетарного життя, на наш погляд, полягає в тому, що вони носять універсальний характер і визначають розуміння походження в тому числі і соціальних явищ. Так, «Закон нового» відстежує специфічні зміни вищого рівня організмів у порівнянні з нижчими. Саме за цим законом Е. Шубін розглядає еволюційні процеси на землі, коли на наступних щаблях еволюції у тварин і людей відтворюються вже віднайдені принципи будови тіла.

Але в соціології ми розглядаємо не кістки і не внутрішні органи. Для соціології цей закон означає скоріше відтворення і вдосконалення того, що раніше вже існувало, його скоріше можна назвати «Законом оновлення», тому що соціальна будова суспільства також відтворюється за наявності нуклеарної родини, малих, середніх і великих груп. Вони існували завжди, починаючи з появи в процесі еволюції ссавців, стадних і зграйних тварин. Групове життя, вміння пристосуватись до співжиття стало умовою виживання і тварин і людей. Всі людські спільноти, від первісних племен і до сучасних громадянських рухів, повторюють віднайдені в ході еволюції

принципи будови групи і співжиття в них. Кожна людина, що входить до будь якого об'єднання або угруповання, відтворює і демонструє таку поведінку, що впливає певним чином на її особисте життя і на життя групи. Саме поведінка членів групи веде або до її збереження або руйнації. Люди і сьогодні свідомо і підсвідомо користуються тими ж самими способами будови взаємин, які були здатні позитивно або негативно впливати на спільне життя протягом тисячоліть в малих (включаючи діаду), середніх і великих групах. Ми неусвідомлено користуємося тими самими паттернами поведінки, які склалися в процесі природної і соціальної еволюції. Теж саме можна сказати про лідерство, про розподіл ролей в політичних угрупованнях тощо. Таким чином, саме способи соціальної поведінки і культуральні принципи співжиття впливають на збереження і згуртованість великої соціальної групи. А коли ці принципи порушуються, виникають революційні ситуації, лозунгами яких є саме повернення до базових принципів соціального співіснування.

В сучасних суспільствах, так само як і в історичній ретроспективі, ми бачимо і протилежні способи соціальної поведінки, які відверто руйнують спільне життя малих і великих соціальних груп. На прикладі нещодавньої історії нашої країни можна побачити, яка соціальна поведінка керівників і майнової верхівки привели врешті решт до руйнації суспільства, а насильницьке її усунення було єдиним розумним шляхом для спасіння всієї спільноти, хоча і досі не всі це розуміють. Річ в тому, що жадібність, егоїзм і зверхність одних та нерозумність і недалекоглядність інших не дозволяють суспільству ефективно діяти і розвиватись. Необхідність повернення до природного коріння спільного життя є завданням для сучасного українського суспільства. Суспільство, де величезна маса зверх-бідних і менше десятка зверх-багатих, – не може бути сталим, тому що це не природна конструкція, яка постійно буде хитатись аж до повного розпаду.

Ще більш помітне наслідування попереднім віднайденим в природі способам взаємодії можна побачити у взаєминах людей, особливо на рівні невербального спілкування. Всі ми «від природи» вміємо користуватись і вільно «читати» на обличчях інших, наприклад, про розподіл статусних позицій в групі, про ставлення (атитюди) до нас інших людей, неповагу і намагання принизити співрозмовника, любов та прив'язаність. Всі ці знаки, за якими нам зрозумілі наміри, характер відносин і ставлення до нас членів нашої групи. Приблизно тими ж самими невербальними знаками, що виникли в процесі еволюції, користуються стадні а тим більше зграйні тварини, коли йдеться про обов'язкове дотримання ієрархічної будови групи. Невербальними знаками у взаєминах із людьми користуються навіть тварини, які живуть із нами поряд. Собаки і коти також встановлюють свої взаємини з членами родини їх проживання, причому на основі визначених ними самими статусних позицій, що реально присутні, на їх погляд, в людській групі.

«Закон нового/оновлення» свідчить, що ніщо не стоїть на місці, що незважаючи на значні досягнення за рахунок еволюційних змін, вони продовжуються і зараз. Вони будуть постійно вносити щось нове у соціальне життя людських суспільств через поведінкові зміни і необхідність пристосовуватись до нових умов життя на планеті, але їх основа назавжди пов'язана із нашим біологічним і соціальним походженням.

Другим важливим еволюційним законом є «Закон дистанції», який підкреслює своєрідність внутрішньої детермінації на кожній наступній щаблі буття. Принцип детермінізму проявляється всюди, а його всеохватність і всебічність має своїм початком ототожнення дійсності з необхідністю. При цьому спосіб детермінації змінюється від щаблі до щаблі, наприклад, процеси волі передбачають екстра каузальні детермінанти. Але сучасна наука поки не завжди може відслідкувати їх виникнення і розвиток, можливо і тому, що в процесі еволюції людини деякі важливі періоди їх життя «випали» із загальної картини як такі, що реалізовані в нових, більш складних і життєздатних структурах людського організму. Дійсно, в сучасному світі не існує неандертальців, а тим більше тих гомінідів (людиноподібних істот), які передували сучасному людству. Але нам точно відомо, що колись вони жили на планеті.

Разом із цим треба мати на увазі, що система Гартмана *не передбачає ідею розвитку*, а проблеми генезису виносяться за межі його «критичної онтології». Послідовність зрізів/верств буття визначена як факт, який передбачає аналіз, а не генетичне пояснення.

На схемі Р. Рідла також демонструється «Закон повернення», який показує, що при розгляді соціальних структур на рівні великих середніх і малих груп, ми змушені звертатись не тільки до соціально-психологічного знання, але в окремих випадках і до нейропсихології, мікробіології і навіть до молекулярної біології, тому що саме на цих рівнях визначаються особливості поведінки людини, яку називають девіантною.

Таким чином, соціологічна наука про людину та її спільноти, вивчає людей як особливе творіння, шлях розвитку якої визначений процесом походження життя на планеті та еволюційними процесами, які не мають кінця. Особливість цього процесу визначена послідовністю кроків спочатку в межах природних змін, що призвели до процесу еволюції і появи людини, а згодом до змін, що визначені діяльністю самих людських спільнот в межах різноманітних соціальних об'єднань. Треба зазначити, що окрема особистість не може бути об'єктом соціології, як це буває, наприклад, в психології. Але особистість може стати предметом дослідження в соціології, тому що уособлює в собі якісь спільні для всіх членів суспільства або певної групи риси. Насправді, саме ці риси також є предметом дослідження, як одна з сторін головного об'єкту. Але дослідити ці спільні риси можливо тільки коли ми вивчаємо групу конкретних особистостей як представників свого класу, прошарку суспільства, етносу чи іншої великої групи. Тобто перед нами не просто людина, а

перш за все носій певних ідей, ставлень, цінностей, соціальних уявлень, які є типовими для того чи іншого суспільства на певному етапі його розвитку. Крім того кожна особистість є представником вікової і статевої групи, належить до визначеного соціологічною наукою класу або прошарку населення, має певну освіту, представляє етнос чи народність і т.п. Таким чином частіше за все предмет дослідження в соціології співпадає із основною темою дослідження.

Слідом за думкою сучасного американського соціолога Мелвіна Кона про предмет досліджень в

соціологічній психології, ми можемо казати, що для сучасного українського суспільства важливим є знання про те, «яким чином змінюються люди під впливом соціальних змін, з одного боку, а з іншого, – яким чином люди провокують ці зміни, що є джерелом соціального розвитку або регресу» [10]. В умовах нової сучасності – це перспективний напрямок досліджень для нашої країни, коли значні соціальні зміни мають своєю метою вивести Україну на принципово новий етап соціального розвитку, який обов'язково має відбутися в нашій країні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бранте Т. Теоретические традиции социологии // Современная западная социология: теории, традиции, перспективы. Ред и сост. Пер Монсон. – СПб., 1992. – С. 415-443.
2. Шульга М. Дрейф на обочину. Двадцать лет общественных изменений в Украине. – К.: ТОВ «Друкарня «Бізнесполіграф», 2011. – 448 с.
3. Дюркгейм Е. Социология: ее предмет, метод, предназначение. – М.: Канон, 1995. – 352 с.
4. Бергер П. Лукман Т. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания. – М.: Медиум, 1995. – 323 с.
5. House J. S. The Three Races of Social Psychology // Sociometry. – 1977. – Vol. 40. – P. 161-177.
6. Basic Theory of Human Sciences// With the kind permission of GEO-Wissen and © Uwe Brandt (letter from May 8, 2004) // Ел. ресурс: www.slidefinder.net/.../basic_theory_human/sciences/theoryhumansci/7268.
7. Medicus Gerhard. Mapping transdisciplinarity in Human Sciences // Ел. ресурс: <http://faculty.oxy.edu/clint/physio/>.
8. Стёпин В. С. Теоретическое знание. – М.: Прогресс-Традиция, 2003. – С. 54-98.
9. Riedl, R. Biology of Knowledge: The Evolutionary Basis of Reason. – Chichester – New York: John Wiley & Sons, 1984.
10. Шубин Нил. Внутренняя рыба. История человеческого тела с древнейших времен до наших дней. (Neil Shubin. Your Inner Fish: A Journey into the 3, 5-Billion-Year History of the Human Body). – М.: Астрель, 2010. – 304 с.
11. Кон М. Соціальна структура і особистість: власне соціологічний підхід до соціальної психології // Соціальні структури і особистість. – К.: Видавничий дім КМА, 2007. – С. 235-240.

И. А. Мейжис,

Черноморский государственный университет им. Петра Могилы, г. Николаев, Украина

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИССЛЕДОВАНИЙ В СОЦИОЛОГИЧЕСКОЙ СОЦИАЛЬНОЙ ПСИХОЛОГИИ

В статье рассмотрены предмет исследований социологической социальной психологии и ее методологические основы на базе социально-эволюционной теории Н. Хартмана и Р. Ридла.

Ключевые слова: социологическая социальная психология; методология исследований; эволюционная теория.

I. A. Meyzhys,

Petro Mohyla Black Sea State University, Mykolayiv, Ukraine

METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF RESEARCH IN SOCIOLOGICAL SOCIAL PSYCHOLOGY

The article deals with the subject of sociological social psychology studies and its methodological foundations of the theory based on social evolution N.Hartman and R.Ridl.

Key words: sociology social psychology; research methodology; evolution theory.

Рецензенти: *Гавеля В. Л., д. філос. н., професор;*

Коробов В. К., к. соц. н., доцент.